

prevládajú len príspevky k prirodzenému, fenomenologickému, eidetickému postoju. Doménou skúmania je čoraz viac kritický postoj („kritische Einstellung“).

Alterity and Facticity prináša predovšetkým subtilne analýzy, podrobne prechádzajúce cestou Husserlovej argumentácie nielen v známych dielach. Novým čítaním vybočuje zo zavedených a ustálených ponímaní. Tento postup je vlastným spôsobom prítomný u samotného Husserla. Jeho fenomenológia požaduje orientáciu na minulosť (tradíciu) a na budúcnosť. Uvedomuje si, že s novou generáciou prichádzajú „nové štruktúry zmyslu“. Aby bola fenomenológia „generatívna, musí ísť za to, čím je ‚husserlovská‘ fenomenológia“ (s. 197). Ako poznamenáva Anthony Steinbock: „Nemyslím to v tom zmysle, že by ‚husserlovská‘ fenomenológia bola chybná... K samotnej štruktúre generatívnej fenomenológie patrí skôr to, že ide za seba. Možno to vrhne nové svetlo na často citovanú frázu, že fenomenológ je ‚neustálym začiatčovníkom““ (s. 197).

Jaroslava Vydrová

Mgr. Jaroslava Vydrová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
filojaku@savba.sk

O ÚNAVÁCH

CHRÉTIEN, J.-L.: *De la fatigue (O únave)*. Paris: Minuit 1996, 176 s.

Kniha J.-L. Chrétiena *O únave* sa zaoberá fenoménmi, ktorý sa grupujú za slová omrzenosť (či zunovanosť – *lassitude*), znechutenosť (*dégout*), vyčerpanosť... a, samozrejme, únava. Tieto fenomény viac či menej súvisia s pasivitou. A práve ich súvislosť s pasivitou ma podnietila prečítať si túto knihu, nie záujem o prípadný negatívny obsah slova únava, pre niekoho možno prvotný.

Fenomenológii pripomenul význam únavy E. Levinas, obzvlášť vo svojich dielach z raného obdobia [1]; predpokladám, že i J.-L. Chrétienovi, ktorý sa do fenomenologickej školy zaradil v rovnakej generácii ako J.-L. Marion. Kniha roztvára scénu pre námet naširoko. Začína starogréckou filozofiou, pokračuje biblickým myslením v jeho dvoch podobách, nakoniec určí miesto aj nihilizmu. Únavu chápe ako základný metafyzický problém – nie ako problém lokálneho psychologického javu –, zasahujúci všetky dimenzie človeka. To, ako chápeme únavu, hovorí o tom, ako chápeme telo, čas, smrť, božskosť. Chápanie nie je len vedomosťou o... To, ako chápeme únavu, vypovedá o tom, ako ju žijeme; i chápanie je v tesnom spojení s bytím. Podľa autora existuje grécka únava a grécke telo (čas, božskosť) – tak ako kresťanská únava

a kresťanské telo..., navzájom podstatne odlišné. Na dovŕšenie, istý druh únavy vyjadruje vždy istý druh vzťahu k bytiu, istý druh bytia.

Starogrécka únava je emblematicky predstavená na aristotelovskom chápaní (no autor sa venuje aj podobe u Plotina a epikurejcov). K podstate človeka patrí únava, no existuje činnosť, ktorá unavuje najmenej. Človeka najmenej unavuje kontemplácia, teória. Táto činnosť, ktorou sa vyznačuje aristotelovský boh ako myslenie mysliace seba samé, je vo svojej čistote neunaviteľná, s dimenziou božskosti sme mimo domény únavy. Človek je schopný pozdvihnúť sa do tejto dimenzie a začínajú preň platiť pravidlá domény, neunaviteľnosť. No nie celkom – človek predsa len zostáva človekom, nestráca svoje telo. Čiastočná neunaviteľnosť je podporená pôžitkom, ktorý mu kontemplácia prináša, pôžitok odstraňuje časť z únavy, ktorá sa s kontempláciou v prípade človeka spája. Napokon však ani svojskosť domény kontemplácie, ani pôžitok nedokážu človeka udržať v teórii. Unavil sa a činnosť na nejaký čas ustáva, treba si oddýchnuť, obnoviť sily.

Čo sa týka hodnotenia únavy v starogréckom myslení, interpretácia J.-L. Chrétiena zaujíma akúsi strednú polohu. Je isté, že u Grékov má únava isté negatívne zafarbenie, akúsi prímes temnosti či, ako hovorí Chrétien, nepriesvitnosti (*opacité*). No tento diel nepriesvitnosti v ich myslení nie je demonizovaný, diel negatívneho neznamená negatívno vo svojej najskazenejšej podobe. Berú ju ako niečo, čo patrí k ľudskej povahe. Grékom stačilo, že božské je dosiahnuteľné, že sa oň máme snažiť „ako je to len možné“ (Plotinos). Zároveň táto podoba v sebe diel nepriesvitnosti nesie, nemožno ju teda nazvať presvetlenou (*lumineuse*) únavou; toto Chrétienovo pomenovanie sa bude vzťahovať na iný typ únavy.

Druhá historická podoba je biblická a jej kresťanská odnož vystupuje zreteľne ako podoba, ktorej dáva autor prednosť (autor prechádza dielami autorov ako sv. Augustín, sv. Tomáš Akvinský, Simone Weilová, sv. Ján z Kríža..., preberá pri riešení otázky myšlienky H. de Lubaca a E. Merscha). Táto podoba dokonca akoby bola v istom zmysle osudová. Po jej vynorení v dejinnom čase už nie je možný návrat k podobe starogréckej a autor nenachádza životaschopné podoby ani v čase po jej objave. Všetky nasledujúce podoby radí do kolónky nihilizmu.

Ku každej únave patrí zodpovedajúca neunaviteľnosť. U Aristotela to bolo myslenie mysliace seba, teda myslenie uzavreté do seba a nestarajúce sa o svet. V kresťanskom myslení je neunaviteľný božský princíp – práve vo svojom vzťahu k človeku a svetu. Táto otvorenosť „stvoreniu“ je autorom zdôraznená novosť. Spôsobom, ktorým sa toto neunaviteľné vzťahuje na unaviteľné, nie je odňatie únavy, postavenie človeka mimo dosahu únavy (približne tak je to pri pozdvihnutí sa aristotelovského človeka k teórii). Je to transfigúracia únavy, smrť starej a zrodenie novej únavy. Únava zomrie ako únava znechutenia, zunovanosti a beznádeje a narodí sa ako únava diela, úlohy, ktorá má zmysel a ku ktorej sa staviame s nádejou. Takouto transfigúraciou prejde aj starnutie; to môže byť starým starnutím, napr. na spôsob znášania života ako príťaž, ktorej sa nedá zbaviť, ktorá je ku mne pripútaná; starnutie, ktoré sa mení na nové starnutie v službe, starnutie sledujúce nejaký cieľ, trpezlivé starnutie, také, ktoré nepotrebuje vidieť dosiahnutý cieľ, ale chce na ňom pracovať. Práve tak

by únava mala stratiť svoju temnosť a stať sa presvetlenou či presvietenou.

O nihilizme v jeho rôznych podobách, literárnych a filozofických (Mallarmé, Laforgue, Pessoa, Nietzsche), autor hovorí v zásade jedno: Je to únava, ktorá sa chce vymaniť spod vplyvu podoby kresťanskej. A nasledujúca myšlienka sa mu takmer vnucuje: Všetko, čo sa odvíja v reakcii na niečo, nesie toto niečo ešte v sebe a nevie sa ho zbaviť. Pokus zbaviť sa kresťanskej podoby vedie do slepej uličky, nie je možný. Obraz, ktorý J.-L. Chrétien o tejto nemožnej podobe predstaví, je negatívny, je to únava totálnej vyčerpanosti alebo únava vyprahnutia bez náznaku zmyslu. Sú to únavy najhlbších negatív, ktoré v sebe môže toto slovo obsahovať.

Kniha J.-L. Chrétiena sa vyznačuje intelektuálnym prienikom, no niekedy sa nemožno vyhnúť dojmu, že prienik sa zadýchava, vysiluje sám od seba, nenasleduje cestu až celkom na koniec, až celkom tam, kam vedie (môže viesť). Práve v dôsledku netrepezlivosti, s ktorou chce sledovať už vybranú cestu, sa skúmanie iných stáva krátkodochým, poznačeným zunovanosťou. Na prípade kresťanskej únavy sa ukázalo, že nie každá únava je spojená so znechutením, beznádejou. Za také však môžu byť považované aj iné únavy, či už na starogrécky spôsob, alebo na nejaký iný, v knihe netraktovaný i traktovaný. Medzi aspekty únavy preskúmané v tomto zmysle nedostatočne patrí napr. anonymnosť, depersonalizácia, ktoré sa môžu v nej odohrať. Anonymizácia, ako všetky veľké fenomény, má vždy „svetlú“ a „temnú“ stránku. Na jednej strane nás môže oslobodiť od nášho neustále sa nanucujúceho „seba samého“, na druhej strane nás môže zrušením hradieb subjektu zbaviť zábrany proti prieniku neformálnych hrôz bytia, ako je to u Levinasa (v raných dielach). Práve sledovanie „svetlej“ stránky v inom prípade ako kresťanskom (a židovskom, na prípade Filóna Alexandrijského) tomuto dielku chýba.

Teraz o mieste, ktoré okupuje v tomto texte Levinasovo myslenie. Levinasove diela oplývajú premýšľaním o pasivite, ba o najpasívnejšej pasivite, pričom pasivity nie sú ponímané nevyhnutne negatívne. Výraz *lassitude* je v knihe J.-L. Chrétiena zreteľne posunutý k negatívnemu pólu svojho významu a prekladám ho bez váhania ako omrzenosť (či zunovanosť). U Levinasa však akoby na niektorých miestach jeho výskytu išlo o niečo, čo by bolo vhodné prekladať ako umdlenosť (či zomdlenosť); význam tohto slova sa pri čítaní Levinasovho textu otvára pre iné než negatívne pochopenie. Môžeme ho považovať za vhodný námet na ďalšie premýšľanie v smere pozitívneho (alebo, povedzme, ne-negatívneho) vymedzenia niektorých prejavov pasivity či pasivity samotnej.

Analýza J.-L. Chrétiena sa sústreďuje u Levinasa len na ponímanie únavy. Ja je unavené svojim vlastným bytím, procesom, kde Ja „sa“ vníma. Zvratnosť „sa“ k „Ja“ vystihuje pôvodnú zvratnosť bytia, ja vždy zakúšam seba. Táto uzavrenosť do pociťovania, nemožnosť z neho vystúpiť, byť si vždy prítomný, obťažovať sa sú základnými znakmi bytia Ja. Netreba sa mýliť, Levinas dôrazne vylučuje, že by v tomto metafyzickom opise zachytával situáciu, keď sme obťažovaní konkrétnou podobou seba samých. Vzťahovanie sa Ja k sebe vo svojej najčistejšej podobe je obťažujúce, unavujúce. Nie po určitej dobe, po nejakej konkrétnej náplni času ani po prostom uplynutí času; Ja je zunované, unavené hneď, ako pripadne sebe. Práve tento rozostup

Ja a seba je totiž pôvodom času alebo, aby sme Levinasu logiku v tomto texte sledovali presnejšie, okamihu; okamih je „posun bytia vzhľadom na toto bytie samotné“, „prítomnosť v omeškaní sa vzhľadom na ňu samotnú“ (s. 125; [1], 43, 51). J.-L. Chrétien potom bezpečne dospieva k záverom, ktoré devalorizujú Levinasove myslenie v jeho presnej podobe (hoci je jasné, že táto devalorizácia sa netýka jeho inšpiratívnej sily, ktorá je často zreteľná v štruktúre myslenia samého J. L. Chrétiena). „Čo začína únavou a v nej, hoci aj dostane silu dávať, obetovať a posvätiť svoje vyčerpanie, nebude nikdy môcť zmeniť to, že ňou začalo a že v nej pretrváva. Dávať sa unavený znamená dávať svoju únavu, a teda odoberať radosť“ (s. 132). „Nikto nemôže dávať to, čo neprijal. Čo by mohol teda dávať ten, pre ktorého je nepodmienený dar bytia a života bremenom a ťarchou, neschopnými vyvolať vďačnosť, hoci by dával i samého seba?“ (s. 133).

Myslím, že Levinasovo myslenie sa takto rezumovať nedá. Aby sa nám Chrétienove závery prestali javiť ako nevyhnutné, musíme sa znova a inak, ako to robí sám Chrétien, zamyslieť nad upozornením, ktoré adresuje čitateľovi Levinas v Predhovore svojej knihy *Od existencie k existujúcemu*.¹ „Opis tragickosti bytia, zla bytia, hrôzy bytia – ktorých všeobecným pomenovaním je únava bytia – je... „prípravny“ a „neustále anticipuje“ neskoršie analýzy. Perspektíva bytia vedie k inému než bytiu, k Dobru“ (s. 132; výrazy v úvodzovkách sú z [1], 11 – 12). Ide len o to, aby sme, dostatočne, ak sledujeme Levinasove slová, pochopili tieto rysy prípravy a anticipatívnosti a pochopili perspektívu, o ktorej hovorí Chrétien, dôslednejšie ako on sám. Čítanie *Inak než byť* nabáda k náhľadu, že Levinas skutočne rozťahol svoj text tak, že „začiatocné“ stránky sú pochopiteľné z pohľadu „posledných“. Viedol ho k tomu jeho spôsob vyrovnania sa s nevyhnutnosťou, že sa nedá povedať všetko naraz a že nie je možné myslieť všetko hneď v plne odvinutej forme. Výsledkom vplyvu, ktorý by takto z konca zasiahol myslenie bytia v ranom texte, je zistenie, že čisté bytie je neudržateľná abstrakcia. To, že ho postuloval, ukazuje, že bol ešte príliš v spároch ontológie. Týmto očistením bytia, ponímaním bytia bez prímiesi iného sa Levinas pravdepodobne dištancuje v práci *Inak než byť*, keď hovorí, že v *Totalite a nekonečne* ešte stále používa ontologický jazyk. Nie bytie je prvotné, ale vždy a hneď ide o Iné-v-Tom-istom,² bez toho, aby sa táto spleť dala rozplieť z iných než výkladových dôvodov, a aj to sotva. Odlišnosť Ja a seba potom nie je nesená nejakou neliečiteľnou chorobou bytia, ale pôsobením iného na to isté. Je popudom smerovania k druhému; je nepokojom, nevoľnosťou zodpovednosti. Len ak sa táto nevoľnosť uzavrie do seba, ak nepochopí volanie tak, ako má, zmení sa zmysluplná únava služby druhému na únavu z bytia, zamestnanú uvoľňovaním jeho zovretia, uvoľňovaním, ktoré sa v „navždy“ života ukazuje ako nemožné. K podobnej premene dochádza aj v ponímaní času. Posun v bytí, ktorý zakladá v prvých dielach uzavretý okamih, je po reinterpretácii (ako iné-v-tom-istom) posunom, ktorý zakladá čas, jeho diachroniu, pohyb rozťahnutosti. Odvíjanie času, diachronia, je podľa Levinasa dávanie (druhé-

¹ Uvádžam toto upozornenie vo forme Chrétienovej parafrázy.

² To-isté znamená bytie.

mu), ponajprv dávanie času. Čas je na jednej z úrovní starnutie. Treba „zošedivieť v službe druhému,“ hovorí Levinas kdesi vo svojom poslednom väčšom texte *Boh, smrť a čas*. Vytrvať v nej, vytrvať zoči-voči únavám. Až keď zabudneme na druhého, objaví sa okamih ako okamih únavy (z) bytia a starnutie sa stane nezmyselným hromadením, vpisovaním týchto únav do súcna, ktorým sme. Iste, značne zjednoduším, prepis „raného“ textu „novším“ by si vyžadoval zdroje neporovnateľné s tými, po ktorých som siahol.

Pokúsil som sa zvrátením negatívnych tvrdení J.-L. Chrétiena o levinasovskej únave o jej opätovné zaradenie medzi podoby, ktoré má zmysel na seba vziať. Ďalšou, ktorú stojí za to prevziať, je kresťanská podoba; stránky knihy predložili jej úchvatný opis. Výpočet podôb vzťahu k bytiu, ktoré sú živé, tým podľa mňa ukončený nie je. Nie je isté, že starogrécke myslenie je niečo, na čo sa môžeme vzťahovať len cez clivosť z jej dokonanej straty sa v čase, a nie je isté, že súčasnosť prináša len podoby, ktoré sú nihilistické v zmysle, v ktorom je únava vždy nejakou obmenou znechutenia.

Róbert Karul

LITERATÚRA

- [1] LEVINAS, E.: *De l'existence à l'existant*. Paris: J. Vrin 2002.

Mgr. Róbert Karul, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR